

Ricardo da Costa. *Visões da Idade Média*, Sao Paulo: Márcio Scansani, 2020. 334 pp.
Dados Internacionais da Catalogação: CRB-8/7057

Reseñado por: Júlia Butinyà (UNED)

No faré un recorregut complet i precís pels 4 grans capítols que aplega el llibre (Història, Literatura, Filosofia, Artes) ni pels variats 14 apartats, perquè de tots ja en dóna bona raó i descripció el Prefácio d'Antonio Cortijo: *Ricardo Da Costa da Idade Media do amor entusiasmado*, que porta per títol gairebé una definició de l'autor.

Vull valorar ací la tasca d'enfilador de Ricardo da Costa i l'originalitat o puresa del seu pensament literari, sempre comparatista –cal afegir–; ja que, com bé n'especifica, com més va, més convençut està “*da necessidade do entrecruzamento dos mundos que coabitam no mesmo tempo da vida*” (12). Com entendre altrament el Passat sense aquesta perspectiva polièdrica? D'altra banda, no caldria ni comentar els seus habituals, positius i vitalistes comentaris, que arrodoneixen el caràcter dels seus escrits i fets sempre “*com respeito, com amor*”, com concreta quan fa l'ofici de traductor.

La tasca d'aquest llibre ell mateix l'exposa en un parell de fulls (12-13) en què retrata la seva visió, que és la pròpia i nítida visió cultural del món. Tenim a les mans un da Costa que és un gran assagista, però que ací sobretot és enfilador, que troba el fil que uneix els capítols i les temàtiques, tots ells conceptes expressius de les Humanitats, i avall!, tot el món és seu. Com ho és l'Edat Mitjana: “*a minha Idade Média*”, època que “*não tem fim*” (ib.).

Hi ha molt de subjectivisme, de personalisme, evidentment en aquests conceptes; però això tot just és una garantia de transparència i d'autenticitat en un filòleg que té una formació tan àmplia i passada per un tamís tant de fiar com és el del signe més humà.

Fent una ullada pel llibre, el primer que sobresurt és el signe comparatista i obert, que –segons anem dient– caracteritza el seu autor. I comença per representacions pictòriques de processos inquisitorials, tràgics. Benvinguts sempre, donat que és un aspecte –el funest i violent– que sempre és oportú de recordar, com s'està vivint amb les Torres bessones o amb l'Holocauste, i que pot tenir una efectiva repercussió didàctica. Ara bé, com acostuma a passar amb da Costa, ens sorprén la seva perspectiva, que aconsegueix explicar tot o justificar-ho de la manera més indulgent i bondadosa que es

pot fer o bé de treure'n un profit des de la Història. Això ho aconsegueix mitjançant l'objectivitat, des d'aquest punt de començ fins al darrer apartat de l'últim capítol:

“O Tribunal do Santo Ofício em un mundo em que as esferas políticas e da religião estavam imbricadas, e foi, talvez, uma das primeiras tentativas de apartar esses dois poderes” (50).

Als que sovint l'hem execrat com institució responsable d'allunyar i fer oblidar i anul·lar la riquesa de figures com Ramon Llull, sospitoses d'heterodòxia –sovint inmerescudament–, ens convé sentir i llegir les seves paraules com adequada dosi d'una àmplia i elevada visió. Visió que, amb tot, mai no perd el seny, com fa palès ací desprenent que no és missió de jutges el fet d'examinar les consciències, car la ment humana està reservada al tribunal celestial (51).

Per la seva sinceritat i originalitat, mereix també reproduir-se el títol de l'apartat d'Història: “Para que serve a História? Para nada” (55). Frase que s'explica i té la seva raó de ser llegint el contingut del capítol. Paga la pena també reflectir-hi un altre títol d'increïble exercici comparatista: “A História em casa: Asterix, Dinossauros e a Universidade de santa Úrsula (1981-1982)” (58), que ens convenç d'un fet: la impressionant imaginació de l'autor, que ens ratifica que no sols està ensenyant sinó que alhora ens deixa veure com es diverteix o com poden arribar a ser de vives i estimuladores les matèries d'Humanitats. Fet d'allò més saníto, doncs, en una època en què han perdut tanta concurrència.

Lligat en certa manera a la temàtica inquisitorial tenim a continuació un capítol dedicat als creuats, on es relata el maig sagnant i sangonós del 1096 (95-124). I també, en la línia inicialment comentada, vegem la Conclusió: “*A apreensão do passado é um ato de amor, uma busca da sabedoria*” (77). I això fa situar la història en un pla moral, ja que el millor profit i finalitat última –com ja es pensava en època medieval– és educativa: de fer millors persones. Pensament que ací es fonamenta en sant Pau (I Cor 1, 13, 1).

Per això la història evita i esquivia les situacions de crisi i, al contrari, proporciona plaer. I ací trobem com a il·lustració literària un text del “seu” Bernat de Claravall, savi autor i pensador que da Costa té ben assumit (81).

Al capítol pròpiament de Literatura, l'apreuat professor d'aquesta disciplina, que té ben llegits els textos, ens hi convida posant-nos davant el *Convivio* (1304-1307) –fet ben oportú de ressaltar davant el centenari de la mort de Dante (2021)–, amb una frase com a títol que de fet en podria resumir tot el tractat dantesc: *Entendo per céu a ciência e per céus as ciências* (125).

Per ací s'entra a dues obres de la meua preferència i traduïdes per ell al portuguès per primera vegada: *Lo somni* (1399) de Bernat Metge (*O sonho* en la seva traducció, de 2015) i el *Curial de Güelfa* (ca. 1460; que traduí en 2011); aquest darrer apartat el signa amb Armando Alexandre dos Santos. Hi tracta respectivament de les consideracions filosòficooníriques i de la imatge de la dona medieval; temes que són el rovell de l'ou de totes dues obres. Ara bé, com que al·lega haver treballat amb els meus treballs –“*fusão totalizante*” quant a les fonts (158)–, ho deixo més de banda, agraint-l'hi la seva atenció i felicitat si d'alguna manera li han servit. Amb tot, he de valorar notes ben bé seves, com ara la de copsar la presó, com en l'Antiguitat, com espai meditatiu del món oníric, que atorga al diàleg de Metge d'un “inusitado colorido literário” (157).

Al *Curial* ja comença amb el recurs del salt comparatiu, dels quadres de les miniatures dels llibres de hores als fabliaux; punts que a tall de fites significatives ens porten a la imatgeria de la temàtica. Així mateix l'encertat recolzament en la bibliografia adequada (Duby, Labarge, Ruiz-Doménec...) ens forneixen de rics

plantejaments. Així va fent fins arribar a les conclusions, on trobem que la seva sensibilitat literària es delata en expressions lapidàries, com aquestes: “*La literatura é a vida pulsante do pasado. Por meio das palavras, de seu registro escrito e imortalizado, conseguimos ouvir os ecos de outros tempos, conseguimos resgatar a linguagem dos mortos*” (181). I ressaltem la reflexió final en què es percep la rebel·lió i afirmació de la dona medieval “*graças às transformações sociais ocorridas na Idade Média cristã em relação à condição feminina*” (182), conseqüència del cristianisme que –com s’hi ha anat reflectint– ha anat bevent i rescatant tresors del classicisme.

La part de Filosofia comença també amb l’encreuament artístic i la història del pensament. En primer lloc hi tracta de l’infern. I per a representar la por, recorre molt justament a un passatge de la *Doctrina pueril*, en què Llull vol transmetre el contingut doctrinal i fer-lo-hi veure a son fill (186). Després, hi ha una oportuna parada en Villon, així mateix ben expressiva.

En enfocar el tema des del punt de vista teològic fa un recorregut idoni, dels Evangelis al cristianíssim Dante, reproduint els versos més esfereïdors de la *Divina Comèdia*, encapçalats pel terrible: “*Deixai toda esperança, ó vós que entráis!*” (195). A continuació, del vessant filosòfic, trobem de nou Llull, pel *Llibre de Contemplació*. I en les conclusions mostra el paper que ha fet l’infern en la civilització occidental, a causa del poderós efecte civilitzador que va exercir sobre les ments (206). Aporta ací una mostra afectiva i efectiva de sant Bernat: “*Os que estão o Inferno não podem mais serem redimidos, porque no Inferno não há redenção*”. Frase terrorífica que apostil·la l’autor amb una simpàtica pregunta: “*Dá ou não dá medo?*” (207).

Seguidament es refereix al tractat *De sex dierum operibus* (ca.1130-1140) de Teodoric de Chartres, que hi pretén conciliar la revelació cristiana amb la ciència de la seva època. I faig observar que la qüestió de ciència-raó-fe és un tema persistent en el llibre, que encara subscriurà al capítol següent. En aquest, se’ns hi fa una trucada per tal de no descuidar les derivacions filosòficocientífiques del passat i les seves temptatives d’explicar l’inefable; en paraules de da Costa: “*Isso se aplica en especial à Idades Média e a Teodorico de Chartres, naturalmente, pois, como ele mesmo firmou, a verdade é a medida eterna das coisas*” (226).

I clou la part de Filosofia relatant la cèlebre disputa entre Abelard i Bernat de Claravall, la qual és contada amb detall (228-251), com requereix un tema que ha estat fortament polèmic; així doncs, l’acompanya d’una selecta bibliografia testimonial (248-250), exposant les raons de l’argument que defensa ell, girant per cert la concepció més general, que interpretava Abelard com un avançat intel·lectualment front a Bernat com un “*aiatolà*” del catolicisme.

M’he centrat als capítols que em són més propers, deixant per als especialistes els més exclusius d’Art, bé que les temàtiques són molt atractives, com ara la voluptat i el desig o la poètica del cos, que conviden a també ben atractives il·lustracions. Les quals passo a comentar seguidament, ja que, tot i que aquestes estan situades enmig del llibre, les hem deixat per al final per tal de fer-hi referència. Cal dir amb tot que aquesta ubicació és una mica contradictòria amb l’esperit del llibre, perquè les imatges són complement essencial per a l’autor i podríem dedicar moltes línies a moltes d’elles. Riquesa rodonament encertada en totes i cadascuna de les fotografies, molt ben buscades, reproduïdes i explicades. Una joia que arrodoneix el plaer de la lectura del llibre.

Cal reconèixer que els llibres de Ricardo da Costa tenen una gran virtut, que és que són interactius amb el lector. I així, comunica el seu patrimoni intel·lectual, anímic i literari per mitjà de la seva sensibilitat, que viu no sols en la seva intimitat sinó també a flor de pell. Encara –i em demano fins a quin punt n’és conscient–, ens transmet la

bellesa de les llengües, sigui de l'italià o del català o, si s'escau, amb el llatí; i no cal dir com ho sap fer amb el portuguès.

Als seus 5 col·laboradors i coautors, així mateix les felicitacions. Estem davant d'un gran llibre, que hauria de restar entre les fites d'estudi de l'Edat Mitjana dels nostres dies, sigui com punt de partença sigui com brillant complement.